

Naxçıvan diyarı Azərbaycanın çoxasrlıq tarixində layiqli yetutmuş, ictimai-siyasi, elmi-mədəni həyatında özünəməxsus rol oynamış, islam sivilizasiyasının mühüm elm, mədəniyyət və sənətkarlıq mərkəzlərindən biri kimi geniş şöhrət tapmışdır.

Bütün bunları nəzərə alan Prezident cənab İlham Əliyev "Naxçıvan Muxtar Respublikasının 100 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında" 30 dekabr 2023-cü il tarixdə Sərəncam imzalamışdır ki, bu da qədim diyarın zəngin dövlətçilik tarixində, ölkəmizin inkişafında mühüm yer tutduğunu göstəricisidir.

Ədliyyənin Xalq Cümhuriyyətindəki təməli

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yarandığı gündən Naxçıvan diyarının əhalisi özünü bu respublika ile birləşməye hazır olduğunu bildirərək, yaranmış siyasi və beynəlxalq vəziyyət xalqın arzusunu həyata keçirməyə imkan vermişdir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının sədri Mirzə Nəsrulla bəyin başçılığı ilə Naxçıvan əhalisi diyarın təhlükəsizliyi uğrunda mübarizə aparır.

Tarixi faktlar göstərir ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi istiqamətində qətiyyətli addımlar atmış, milli dövlət quruculuğunu ədalət və qanunçuluğa tapınaraq reallaşdırılmışdır. Azərbaycan ədliyyəsinin şəhəri 1918-ci il mayın 28-də, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin elan edildiyi gündə başlamışdır. Həmin gün Ədliyyə Nazirliyi təsis edilmiş və təcrübəli dövlət xadimi Xəlil bəy Xasməmmədov ilk ədliyyə naziri təyin olunmuşdur. Həmin il noyabrın 22-də nazirliyin Əsasnaməsi təsdiq edilmiş və səlahiyyətləri müəyyənəşdirilmişdir.

Nazirlik tərəfindən bir sıra mühüm qanun layihələri, məhkəmə və istintaq fealiyyəti, amnistiyatın elan edilməsi, vətəndaşlıq barədə, habelə ictimai və dövlət əhəmiyyətli digər layihələr hazırlanaraq parlamentin müzakirəsinə çıxarılmışdır. Həbsxana işinin demokratik norma və prinsiplərə uyğun qurulması məqsədile 1919-cu ildə penitensiar xidmət Daxili İşlər Nazirliyinin təbəyindən çıxarılaraq Ədliyyə Nazirliyinə verilmişdir.

Naxçıvanda ilk ədliyyə sisteminin yaradılması

1918-ci ilin ortalarında Naxçıvan Osmanlı ordusunun nəzərətində idi və həmin dövrə Osmanlı ordusunun ikinci alay komandiri Sürəyyə bəy Naxçıvan qəza rəisi təyin edilmişdi. Bura gələn Sürəyyə bəy nümayəndələr keçirdiyi yüksəqadakı çıxışında Milli Komitenin ləğv edildiyini, yerində jandarm və bələdiyyə idarələri ilə yanaşı, ədliyyə idarəsinin də yaradıldığını bəyan etmişdir.

1918-ci ilin noyabrında Araz-Türk Cümhuriyyəti yaradıldıqda onun hökumət rəisi Əmir bəy Nərimanbəyov və ədliyyə naziri vezifəsinə Məmməd bəy Bəyzađə təyin edilmişdir.

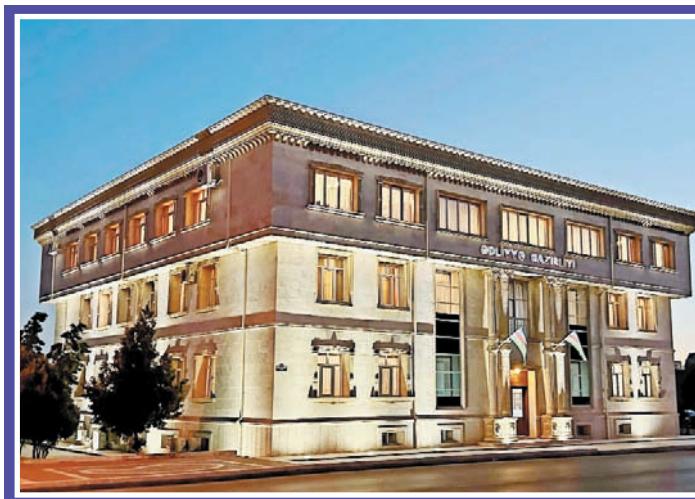
1919-cu ilin yanvar-fevralında İrəvan quberniyası müsəlmanları həmyerilər cəmiyyətinin bölgəyə göndərdiyi Mirabbas Mirbağirov Naxçıvanda vəziyyətə tanış olmuş və AXC hökumətinə bir sıra təkliflər vermişdi. Təkliflər içərisində "Mülli və məhkəmə idarərinin rəhbərliyinə baş memurlar azərbaycanlılar təyin edilməlidirlər" təklifi də mühüm yer tutmuşdur.

Sovetlər dönəmi

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti sütət etdikdən sonra İngilab Komitəsinin 13 may 1920-ci il tarixli qərarı ilə Ədliyyə Nazirliyi ləğv edilmiş, Xalq Ədliyyə Komissarlığı (XƏK) yaradılmışdır. İlk Ədliyyə komissarı Ə.Qarayev, 1920-ci ilin iyununda isə B.Şahtaxtinski təyin edilmişdir. XƏK-in səlahiyyəti qanunvericilək layihələrinin hazırlanması, məhkəmə işçilərinin

seçilməsi, telimatlandırılması və onlara inzibati rəhbərlik edilmesi, qanunçuluğa ali nəzarət və istintaqın aparılması daxil edilmişdir. Lakin 1930-cu ildə komissarlıq ləğv edilərək onun funksiyaları prokurorluq, Ali Məhkəmə, Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinə və digər orqanlara verilmişdir.

1920-ci il iyulun 28-de Naxçıvan səvətəşdirildi və İngilab Komitəsi yaradıldı. Naxçıvan İngilab Komitəsinin 10 oktyabr 1920-ci il tarixli iclasında digər şöbələrlə yanaşı, ədliyyə şöbəsi də yaradıldı. Köhnə məhkəmələr ləğv edilmiş, yerine xalq məhkəmələri qurulmuşdu. Məhkəmələrin fealiyyətinə ilk dövrlər Naxçıvan İngilab Komitəsi nəzarət etmiş, 4 aprel 1921-ci ildə Naxçıvan SSR Xalq Ədliyyə Komissarlığı yaradıldıqdan sonra həmin qurum tərəfindən həyata keçirilmişdir. Naxçıvan SSR Xalq Ədliyyə Komissarlığı başda olmaqla ədliyyə şöbələri cinayət və mülki işlərin, ibtidai istintaqın düzgün aparılmasına nəzarət edirdi.

Naxçıvanda ədliyyə orqanı isə 1924-cü il yanvarın 18-de yaradılmışdır. Qurum Xalq Ədliyyə Komissarlığı adı ilə Sovetlər birliliyinin mahiyyətinə xas olan struktur ilə 1946-ci ilə qədər fealiyyət göstərmişdir. Ölkə ərazisində olduğu kimi, muxtar respublikada da ədliyyə sistemi dəfələrle ləğv edilmiş, yenidən yaradılmış və səlahiyyətleri başqa orqanlara həvələ edilmişdir. 1946-ci ildə Naxçıvan Ədliyyə Komissarlığı ləğv edilərək Ədliyyə Nazirliyi adlandırmışdır. 1956-ci ildə nazirlik yenə də ləğv edilmiş, səlahiyyətləri digər orqanlara verilmişdir.

Heydər Əliyev və Azərbaycan ədliyyəsi tarixində yeni mərhələ

Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyi dövründə başqa sahələrdə olduğu kimi, ədliyyə sisteminde də əsaslı islahatlar həyata keçirilmişdir. Belə ki, 27 oktyabr 1970-ci ildə Azərbaycan SSR Ədliyyə Nazirliyi və 5 may 1971-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ədliyyə Nazirliyi yenidən təsis olunmuşdur. Bununla da Azərbaycan ədliyyəsi tarixində yeni mərhələ başlanmışdır. Ədliyyə Nazirliyi sabit fealiyyət göstərərək məhkəmə orqanlarına təşkilatlı rəhbərliyi həyata keçirmiş, əhaliyə hüquqi yardımı yaxşılaşdırılmış, notariat fealiyyətinin və məhkəmə ekspertizalarının aparılmasını təmin etmişdir.

1991-ci ildə Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra bütün sahələrdə olduğu kimi, ədliyyə sahəsində də müəyyən çətinlikler yarandı. Lakin 1993-cü ildə ikinci dəfə siyasi həkimiyətə gələn Ulu önder Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə ədliyyə sisteminin inkişafını təmin edən ardıcıl və məq-

sədyönülu islahatların həyata keçirilməsi nazirliyin səlahiyyətini genişləndirmiş, cəmiyyətdə rolunu artırılmışdır.

1995-ci ildə Ümummilli Liderin teşəbbüsü və rəhbərliyi ilə hazırlanaraq qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının ilk milli Konstitusiyası demokratik quruluşun və hüquqi dövlətin möhkəm təməlini qoymuşdur. Ulu Öndərin rəhbərliyi ilə Azərbaycanda Konstitusiyamıza əsaslanan təkmil qanunvericilik bazası formalaşdırılmış və hüquq təsisatlarının səmərəli fealiyyətinə nail olunmuşdur. Bir sıra sahələrlə yanaşı, ədliyyə orqanlarının fealiyyətinin keyfiyyətə yeni dövrün tələbləri ilə təkmilləşdirilməsi istiqamətində kompleks islahatlar həyata keçirilmişdir.

Ölkə ədliyyəsi beynəlxalq norma və prinsiplərə uyğun olan yeni inkişaf yoluna qədəm qoymuş, onun çoxşaxəli fealiyyətinin tənzimlənməsi üçün onlarla normativ-hüquqi sənəd qəbul edilmişdir. Aparılmış islahatların davamı olaraq Ulu Öndərin ədliyyə sahəsindən böyük qayğının təzahürü kimi 11 noyabr 2000-ci ildə imzaladığı Sərəncamla Ədliyyə Nazirliyinin ilk Əsasnamesinin təsdiq edildiyi gün - 22 noyabr Ədliyyə İşçilərin peşə bayramı günü kimi təsis edilmişdir.

Bununla yanaşı, muxtar respublikada da ədliyyə orqanlarının inkişafına böyük diqqət yetirən ulu önder Heydər Əliyevin "Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bəzi fərmanlarına dəyişikliklər" əməkdaşlığı ilə 2019-cu il 3 aprel tarixli fərmanı ədliyyə sisteminde islahatlar üçün də "yol xəritəsi" rolunu oynayaraq, ədliyyə orqanlarının fealiyyətində müəyyən yeniliklərə hüquqi zəmin yaratmışdır.

"Elektron hökumət" sisteminin feal iştirakçıları olan Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən vətəndaşlara fəaliyyət sahəsindən təqibin genişləndirilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidenti 10 fevral 2017-ci il tarixli Sərəncam imzalanmışdır. Sərəncamın imzalanmasında məqsəd ölkəmizin inkişafı və əldə edilən hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqsədən biri də cinayət tətbiqşəxslərin hərəkəflü uğurlar fərmanı cəza siyasetinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmlərin hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenlənməsi, penitensiar sistemin fealiyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin tətbiqidir. Əsas məqs